MİMAR SİNAN ve SU

EDİTÖR: COŞKUN YILMAZ

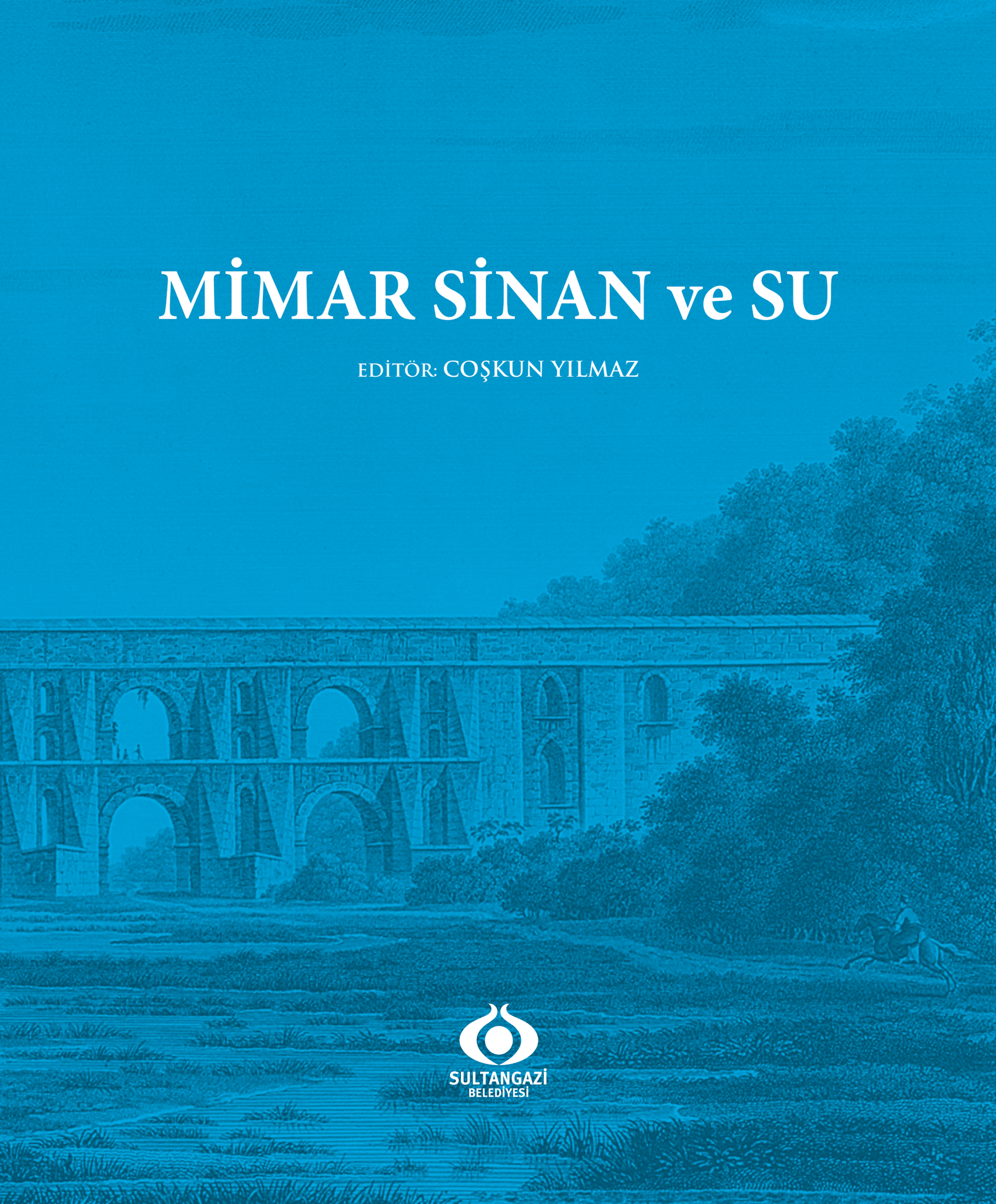

SULTANGAZİ
BELEDİYESİ

MİMAR SİNAN ve SU

SULTANGAZİ BELEDİYESİ KÜLTÜR VE SOSYAL İŞLER MÜDÜRLÜĞÜ YAYINLARI

MİMAR SİNAN ve SU

Editör
Coşkun YILMAZ

Genel Koordinatör
Fevzi DÜLGER

Proje Yönetmeni
Aytekin SARIÇAN

Proje Koordinatörü
İbrahim KELEŞ

Tashih
Şahin İNAN

Fotoğraflar
Mustafa AKSAY
buyukustamimarsinan.com
shutterstock.com
Sultangazi Belediyesi Basın Yayın Müdürlüğü

Grafik Tasarım
Ersan MUTLU

ISBN: 978-605-86292-5-7
İstanbul, Aralık 2017

Tasarım ve Uygulama

FSM
Fikir/Sanat/Medya
www.fsmiletisim.com.tr

Baskı-Cilt
Kültür Sanat Basımevi Rekl. ve Org. San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi ZB-11 Topkapı / İSTANBUL
Sertifika No: 22032

Sultangazi Belediyesi
Sultangazi Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Uğur Mumcu Mahallesi Atatürk Bulvarı No: 54
34265 Sultangazi / İSTANBUL
Telefon: (0212) 459 34 34
www.sultangazi.bel.tr

Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.
Sultangazi Belediyesi'nin izni olmadan çoğaltılamaz, iktibas yapılamaz.

MİMAR SİNAN ve SU

EDİTÖR: COŞKUN YILMAZ

SULTANGAZİ
BELEDİYESİ

SUNUŞ

Su kaynaklarının sınırlı oluşu, bugün olduğu kadar tarihte de suyu politik bir kavrama dönüştürmüş ve alınan siyasi kararlarda belirleyici bir konuma taşımıştır. Fatih Sultan Mehmet komutasındaki İslam ordusunun İstanbul'u fethetmesiyle, İstanbul'da yeni bir medeniyetin inşasına başlanmıştır. İstanbul nüfusunun kimlik değiştirmesine sebep olan bu inşa, beraberinde şehir nüfusunda da belirgin bir artışa sebep olmuştur. Artan nüfusla birlikte şehre su taşıyan kaynaklar yetersiz kalmış ve İstanbul'u suyla buluşturmak için yeni arayışlara gidilmiştir.

İstanbul'u suyla buluşturmayı en çok arzu eden ve bu konuda devletin tüm gücünü seferber eden padişah, Kanuni Sultan Süleyman'dır. Sultan Süleyman'ın bu arzusunu hayata geçirmek ve İstanbul'u suyla bayındır etmek için kolları sıvayan mimar da Sinan'dır.

Mimar Sinan bir asra yaklaşan ömrüne yüzlerce eser sığdırmış ve bu eserleriyle yalnızca devrini değil, çağları aşmıştır. Mimar Sinan'ın inşa ettiği camiler, türbeler, mescitler, medreseler, hamamlar, köprüler, bentler, kemerler ve çeşmeler yerli ve yabancı birçok araştırmacı tarafından derinlemesine incelenmiş ve bu eserlerin mimarlık tarihindeki hakkı teslim edilmiştir. Ama mimari bir deha kadar mühendislik dehası da gerektiren su eserleri, hep geri planda kalmıştır. Mimar Sinan'ın yüzlerce eseri arasında su yapılarının önemli bir yeri vardır. İstanbul'daki su yapılarının ise onun eserleri arasında ayrı bir yeri vardır. Mimar Sinan'ın su eserleri, yalnızca İstanbul'u suyla buluşturmamış, aynı zamanda bu kadim şehrin bir su medeniyetine dönüşmesine hizmet etmiştir.

İstanbul'un su meselesini Kırkçeşme suyolları ile çözüme kavuşturan Mimar Sinan, Kırkçeşme suyollarının en büyük ve tamamlayıcı eseri Mağlova Kemeri ile de suyun tarihini taşa nakşetmeyi başarmıştır. Mağlova Kemeri için dile getirilen, "Mimar Sinan başka hiçbir eser yapmamış olsaydı dahi, bu kemer Koca Sinan'ı ünlü yapmaya yeterdi." sözü, Mimar Sinan'ın bu alandaki başarısını ortaya koymaktadır.

Sultangazi, tarihi dokusu ve yeşil alanlarıyla, İstanbul'un en güzel ilçeleri arasında yer alır. Yüzlerce yıl İstanbul'un su ihtiyacını karşılayan Mağlova, Güzelce ve Bulakbaşı su kemerleri ile İstanbul'un en değerli sularının kaynağı, tarihte birçok medeniyete ev sahipliği yapan Sultangazi'dedir. Sultangazi Belediyesi olarak bu alanları turizme kazandırmak için Alibey Havzası'nda bir dizi çalışma başlattık. Grileşen şehir yaşamına yeni bir renk katmak isteyenler için Sultangazi Şehir Ormanları'nı tüm İstanbullulaların hizmetine sunduk. Yeşillerin arasından mavinin tüm tonlarını taşıyan ve iki etaptan oluşan Hacı Bektaş-ı Veli Şehir Ormanı

ve Mimar Sinan Şehir Ormanı artık İstanbulluların yeni mesire ve dinlenme yeri oldu.

Öte yandan düzenlediğimiz "Uluslararası Mimar Sinan ve Su Sempozyumu" ile su kaynakları ve yapıları ile İstanbul su medeniyetinin inşasında önemli bir yeri olan ilçemizin bu yönünü ortaya çıkarmayı amaçladık. "Mimar Sinan ve Su" kitabı da bu sempozyumdaki bilimsel makaleleri bir araya getiren, Mimar Sinan'ın su tarihindeki yerini ve su yapılarını anlatan önemli bir eserdir.

Sempozyum günlerinden kitabın hazırlanmasına kadar büyük emek veren akademisyenlerimize, çalışma arkadaşlarımıza, görevlilerimize ve toplantımızı büyük bir ilgi ile izleyen davetlilerimize teşekkürü bir borç bilirim.

Sempozyumun başkanlığını ve kitabın editörlüğünü üstlenen Dr. Coşkun Yılmaz Hocamıza, Bilim Kurulu Başkanımız Prof. Dr. Erhan Afyoncu'ya ve Bilim Kurulu üyelerimiz Prof. Dr. Ahmet Mete Saatçi, Prof. Dr. Amir Pasic, Prof. Dr. Attilio Petruccioli, Dr. Giulia Annalinda Neglia, Prof. Dr. Halis Yunus Ersöz, Prof. Dr. Khaled Tadmori, Prof. Dr. Mehmet İpşirli, Prof. Dr. Sabri Orman, Dr. Sedad Beslija, Prof. Dr. Tufan Gündüz ve Dr. Vanessa Gueno hocalarımıza çok teşekkür ediyorum.

Mimar Sinan'ın su eserlerinin tarihine ışık tutmak ve su medeniyetine bir damla da olsa katkıda bulunabilmek amacıyla hazırladığımız kitabımızı, takdirlerinize sunuyoruz.

Cahit ALTUNAY
Sultangazi Belediye Başkanı

İÇİNDEKİLER

8-13 **Coşkun Yılmaz** - Önsöz

14-21 **Sadettin Ökten** - Osmanlı Medeniyet Yorumunda Mimar Sinan

24-41 **Hayati Develi** - Mimar Sinan'ın Zihniyet Dünyası

42-81 **Uğur Demir** - Seyyâh-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Kaleminden Cihan Mimarı Sinan

82-89 **Erhan Afyoncu** - Mimar Sinan ve Hassa Mimarları Ocağı

90-103 **Coşkun Yılmaz** - Mimar Sinan'ın Suyu Kesildi mi? Efsane ve Gerçek

104-117 **Tahsin Özcan** - Sinan Ekonomisi, Mimar Sinan'ın Eserlerinin Finansmanına Dair Bir İnceleme

118-143 **Mustafa İsmet Uzun** - Türk-İslâm San'at ve Edebiyatında Su ve Büyük Su Mimarı Sinan

144-179 **Aziz Doğanay** - Koca Sinan'ın Üç Büyük Eserinde Rahmet Olukları: Çörtenler

180-195 **Mustafa Sabri Küçükaşçı** - Mimar Sinan ve Haremeyn

196-227 **Ruba Kasmo** - The Mosques of Mimar Sinan in Syria, a Historical and Architectural Analysis
Mimar Sinan'ın Suriye'de Yaptığı Camiler, Tarihi ve Mimari Analizleri

228-251 **Amir Pasic** - Mimar Sinan Stone Bridges in The Balkans
Mimar Sinan'ın Balkanlar'da Yaptığı Taş Köprüler

252-263 **Suphi Saatçi**- Mimar Sinan'ın Su Mühendisliği

264-279 **Sinan Genim** - Mağlova Kemeri

280-317 **Ahmet Önal** - Osmanlılar Döneminde Mağlova Kemeri

318-327 **Ahmet Emre Bilgili** - Bilinmeyeni Bilinir Hale Getirmenin Yolu: Kültürel Mirasa Sahip Çıkmak (Sultangazi Örneği)

328-363 **Ahmet Tabakoğlu** - Kırkçeşme Suları (1554-1563): Sosyal ve Ekonomik Tarihi

364-377 **Atilla Karataş** - Hidrografik Açıdan Kırkçeşme Suları

378-413 **Cemalettin Şahin** - İstanbul'da Su ile Anılan Sokak Adları: Hidrografik Adlar

414-427 **İsmail Koyuncu / Dinçer Topacık** - Su ve Güç: Türkiye'nin Su Potansiyeli

428-448 **Coşkun Yılmaz** - İstanbul'u Mimar Sinan'la Gezmek, Mimar Sinan'ın İstanbul'unda Gezmek

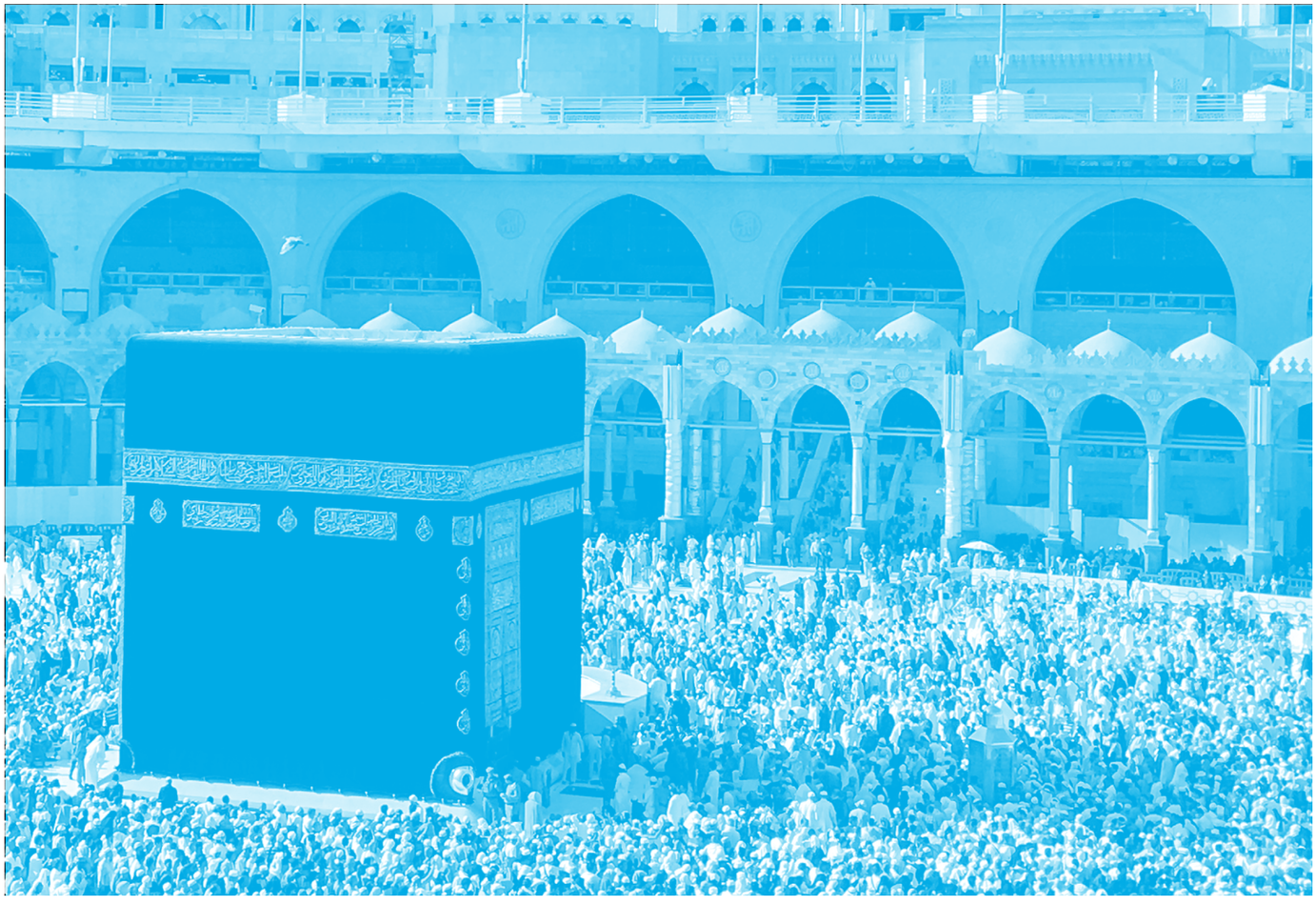

Mescid-i Haram

Kâbe-i Muazzama etrafındaki revaklar, Mimar Sinan'ın ve Osmanlıların hatırasını günümüze taşıyan eserlerdir.

Mimar Sinan ve Haremeyn

Prof. Dr. Mustafa Sabri KÜÇÜKAŞÇI*

"İki harem" anlamına gelen Haremeyn kelimesi Kâbe'nin inşasından itibaren harem kabul edilen Mekke ile hicretten sonra Hz. Peygamber tarafından harem ilân edilen Medine şehirlerinin ortak adıdır. İslam Peygamberi'nin ibadet ve ziyaret maksadıyla gidilmesini tavsiye ettiği Mescid-i Harâm ile Mescid-i Nebevî'nin yer aldığı Mekke ile Medine şehirlerindeki Mimar Sinan eserleri bu yazının konusunu oluşturacaktır.

Birbirlerine benzeyen ortak özelliklere sahip, birer ibadet merkezi olan bu mescitlerden Mescid-i Harâm yeryüzünde ibadet maksadıyla inşa edilmiş ilk mâbed, bütün insanlığın kıblesi ve tüm inananların gönül bağıyla bağlandıkları, ömürlerinde bir defa da olsa hac vesilesiyle bir araya gelerek imtizaç ettikleri muka ddes bir mekândır. Müslümanların günde beş defa yöneldikleri, maddî ve manevî dünyalarının merkezi ve arınma yeri olan Mescid-i Harâm, yeryüzündeki bütün cami ve mescitlere model olan, bütün ibadet mekânlarında kendisinden bir ruh bulunan en yüce ve ulu makam Kâbe'yi bünyesinde barındırmaktadır. Hicretten sonra bizzat Hz. Peygamber'in önderliğinde inşa edilen Mescid-i Nebevî, İslâmiyet'in en doğru bir şekilde yaşanıp yayıldığı bir tebliğ yurdu ve ilmin beşiği, bu âlemden ayrılmasından sonra da Resûl-i Ekrem ile şereflenen bir medeniyet membaıdır. Ziyarete gelenlerin arasında dolaşarak haklarında hayır ve saadet dileyen meleklerin bulunduğu İslâmiyet'in şiârı bu mahalleri devamlı mâmur bir halde tutmak gerektiğinin farkında olan ve bunları ihya etmenin İ'lâ-yı kelimetullah'a da vesile olduğu inancındaki Osmanlılar, bu mescitlerle bulundukları Mekke ile Medine şehirlerini en güzel bir şekilde teşrif ve tanzim etmeye büyük önem vermişlerdir.

Osmanlı mimarisinin zirve ismi olan Mimar Sinan'ın hayatı boyunca inşa ettiği veya hangi oranda müdahil olduğu eserlerinin sayısı gibi, Haremeyn şehirlerindeki eserleri konusu da ihtilaflıdır. Osmanlı coğrafyasının genişliği ve ulaşımın at sırtında yapıldığı göz önüne alınırsa Hassa mimarbaşının her eseri bizzat inşa etmediği, ayrıntılarıyla tek tek uğraşmadığı söylenebilirse de, onun bazı yapıların sadece planlarını çizdiği, projesini gözden geçirdiği, yardımcıları vasıtasıyla da inşaat süreçlerini denetlediği, kısacası ülkedeki her yapıdan bir şekilde bilgisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda klasik dönem Osmanlı mimarisindeki geniş bir coğrafyaya yayılan tem ve üslûp bütünlüğünün tek bir merkezden sağlanmış olması, Osmanlı kültür ve medeniyet anlayışında mukaddes şehirlerin takaddümü gibi hususlar dikkate alındığında Haremeyn'de gerçekleştirilen imar faaliyetlerine sermi'mârân-ı Hassa'nın bir şekilde

*Marmara Üniversitesi

katkı ve iştirakinin bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Osmanlı kültür ve medeniyetini bütünüyle benimsemiş ve kendine mâl etmiş bir sanatkâr olan Sinan'ın zikredilen iki şehrin İslâm düşüncesindeki yerinden ve Osmanlıların buraya vermiş olduğu önemden haberdar olmaması, Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren yoğun bir şekilde gerçekleştirilen imar ve restorasyon faaliyetlerine de katkıda bulunmaması mümkün değildir. Nitekim onun bizzat kaleme aldığı ileri sürülen *Adsız Risâle*, *Risâle-i Mi'mâriyye* ve *Tuhfetü'l-Mi'mârîn* ile çağdaşı Sâî Mustafa Çelebi'nin telif ettiği *Tezkiretü'l-B*ünyân ile *Tezkiretü'l-Ebniye*'deki kayıtlar Mimar Sinan'ın mukaddes şehirlerde önemli eserlerin ortaya çıkmasına doğrudan veya dolaylı olarak katkıda bulunduğunu göstermektedir. Nitekim çağdaş araştırmacılardan Uğur Demir, Mimar Sinan'a dair yazdıklarıyla ayrı bir yerde duran Evliyâ Çelebi'nin gittiği her yerde Sinan'ın izlerini aradığını serdederek tamamını kaydetmemiş olsa da vermiş olduğu bilgilerle sermi'mârân-ı Hassa'nın Haremeyn'de önemli izlerinin bulunduğunu tespit etmek suretiyle bu katkıyı teyit etmektedir.

1517'de Osmanlı idaresine giren Mekke ile Medine'de Osmanlı mimarisinin görünür ve tanınır hale gelmesi II. Selim (1566-1574) ve III. Murad (1574-1595) zamanlarında başka bir deyişle Sinan'ın Hassa mimarı olduğu (1537-1588) dönemde gerçekleşmiştir. Haremeyn şehirlerine Kânûnî Sultan Süleyman'la başlayan, II. Selim ile III. Murad zamanlarında devam eden imar, restorasyon ve ihya faaliyetlerini tespit ederek bugün neredeyse tamamına yakını mevcut olmayan bu eserlere Mimar Sinan'ın doğrudan veya dolaylı katkısı üzerinde duracağız.

Osmanlı devrinde Mekke'nin fizikî yapısını önceki dönemlerde olduğu gibi şehrin ortasında yer alan Mescid-i Harâm belirliyor, buranın bakım ve onarımına hususi bir ehemmiyet veriliyordu. Hac törenlerine uygun özel bir çevre meydana getirme girişimi sadece Mescid-i Haram ile sınırlı olmayıp şehrin tamamına şamildi. Bundan dolayı Mekke, Osmanlı idaresine girdikten sonra Harem-i Şerif merkezli olarak gerçekleştirilen sosyal ve kültürel bina manzûmeleriyle yeni bir çehre kazandı.

Mekke'de Mescid-i Harâm merkezli imar ve restorasyon faaliyetlerinin ilki dört mezhep için ayrı ayrı tasarlanan Süleymâniye Medresesi'nin yapımına başlanmasıdır. Her bir bölümünde on beş talebe ile bir muidin barındığı on altı hücresi ve bir dershanesi bulunan pencereleri Mescid-i Harâm'a bakan medresenin inşası II. Selim zamanında tamamlandı (972/1564-65). Medresenin inşaatı sürerken Mescid-i Harâm'ın bir köşesinde eğitim hayatına başladığı bizzat Kanûnî tarafından Hanefîlere ait kısımda görevlendirilen Kutbeddin el-Mekkî'nin kayıtlarından anlaşılmaktadır. Medresenin yapımının tasarlandığı kısma Süleymaniye adı verilen bir de minare inşa edildi; Bâbüsselâm adlı minare de bakım ve onarımdan geçirildi. Mescid-i Harâm içerisindeki önemli düzenlemelerden birisi de muhtelif

renkte taşlarla kakma tezyinatı olan ve kubbesiyle yüksekliği 12 metreyi bulan -cuma ve bayram hutbelerinde seyyar minberin kullanılmaya başlanmasına kadar (XX. yüzyılın son çeyreği) kullanılan- İstanbul'da hazırlanan mermerden minberin eklenmesiydi. Topkapı Sarayı arşivinde yer alan 959 (1552) tarihli kayıtlardan Kâbe'nin Hannân, Mennân ve Deyyân adlı direklerinin onarılarak hususi olarak İstanbul'da hazırlanan kisvelerle örtüldüğü anlaşılmaktadır. Aynı şekilde 959'da (1552) ahşabın üzerine gümüş geçirilip altın kaplanarak hazırlanan Mîzâb-ı rahmet denilen Kâbe'nin oluğunun İstanbul'da büyük bir itinayla hazırlanarak Mekke'ye gönderilerek yerine konulduğu da kayıtlıdır.

Mescid-i Harâm'da yapılan bir diğer önemli faaliyet de klasik dönem Osmanlı mimari üslubuna göre düzenlenen Harem-i Şerif'in eski düz ahşap çatısı yerine çok sayıda mahrûtî kubbenin inşa edilmiş olmasıdır. Ağırlıklı olarak İstanbul ve Mısır'da hazırlanan malzemenin kullanıldığı bu çalışmalarda avlunun açık bir alan olması özelliği korunurken ikinci bir iç avluya bir dizi revakla geçen küçük çaplı müzehhep alemli kubbeler monte edildi. Harem-i Şerif'in doğu duvarı başta olmak üzere çeşitli yerleri hüsn-i hat örnekleriyle tezyin edildi ve avlu ile iç kısma geçilen ilk direklerin üst taraflarına her beş direkte Hz. Peygamber'in ismi gelecek şekilde istifler yapıldı ve kapıları üzerine Mescid-i Haram ile ilgili âyetler hakkedildi. 931'de (1525) başlanan çalışmalar 984'te (1576) ancak tamamlanabildi. II. Selim önce Mescid-i Harâm'a altın kaplamalı çeşitli mücevherle müzeyyen ve murassa üç, daha sonra da Kâbe'ye bir adet kandili göndermesiyle Mescid-i Harâm'ın süslenmesi tamamlandı.

Mekke'nin sıkça maruz kaldığı sellerden Kâbe ile Mescid-i Harâm'ın görebileceği zararın en aza indirilmesine yönelik faaliyetler Osmanlı döneminde de sürdü. Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren Mescid-i Harâm'ın onarılan kapılarının eşikleri taş basamaklarla yükseltildi ve metâfın döşemeleri değiştirilerek mezheplere ait makamlar yeniden inşa edildi.

Kaynaklarda XVI-XVII. yüzyıllarda Mekke'de Sokullu Mehmed Paşa ile Koca Sinan Paşa ismini taşıyan iki adet umumi hamamın bulunduğu kaydedilmektedir. Muhtemelen bu iki hamamla, divan şairi, hattat ve Nakşibendi şeyhi Abdurrahman Gubârî adına inşa ettirilen zaviye ve Hürrem Sultan adına yaptırılan imâret birbirlerine yakın zaman dilimi içerisinde hizmete sunulmuştur.[1] Mescid-i Harâm'ın yakınlarına bir dârüşşifâ inşa ettiren Sokullu Mehmed Paşa adına yapılan medrese de bu zaman dilimi içerisinde Mekke'nin eğitim hayatına dâhil olmuştur.

Mekke Arabistan'ın su kaynakları bakımından fakir yerleşim birimlerinin başında gelir. Osmanlı döneminde sadece Mekke'nin değil Menâsik-i haccın gerçekleştiği bütün mekânların

1 1537'de hacca giden Abdurrahman Gubârî uzunca bir süre Mekke'de mücâvir olarak kaldıktan sonra İstanbul'a döndü ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın Kâbe'de yaptığı bakım, onarım, vakıf ve hayrat ile Kâbe'nin tarihini anlattığı Kâbenâme adlı eserini tamamlayarak Kanûnî'ye sundu. 1562'de mahmil kadısı olarak tekrar Mekke'ye gitti ve adına inşası tamamlanmış olan Nakşibendiyye zaviyesinde halka irşat ve nasihatte bulundu. Mekke'de vefat eden (1566) Abdurrahman Gubârî Cennetü'l-muallâ'ya defnedildi.

su sisteminin iyileştirilmesine yönelik tedbirler alındı ve bütün İslam coğrafyasında hususi bir öneme sahip olan zemzem kuyusuyla ilgili mühim çalışmalar yapıldı. 933'te (1527) başlayan zemzem binasını yenileme faaliyetleri 948'de (1541) Emîr Hoşgeldi tarafından tamamlandı. Kuyunun üzerine bir saçak, onun üzerine de kurşunla kaplanmış bir kubbe inşa edildi; ahşap tavan süslemeleri ve zemin mermerleri yenilendi.

931'de (1424-1425) Mekke'nin su şebekesinin kullanılamayacak hâle geldiği hususu Kanûnî'ye intikal edince Muslihiddin adlı bir görevliyi Mekke'ye gönderdi. Mekke'deki kanalları temizleten Muslihiddin'in öncülüğünde şehre getirilen suyun temiz ve kaliteli olmasını sağlayacak tedbirler alındı. Mekke'nin en önemli su kaynağı olan Aynizübeyde'ye başta Aynihanîn kanalı olmak üzere çeşitli kaynaklar eklendi. Ayrıca zahmetli bir çalışmadan sonra açılan bir kanal vasıtasıyla Mekke'ye ikinci bir su getirildi. 1573 senesine kadar süren çalışmalar sonucunda hem Mekke hem de Arafat'ta uzun süre su sıkıntısı çekilmeyecek bir sistem oluşturuldu. Yaklaşık 50.000 altın harcanarak gerçekleştirilen ve Mekke'nin ilk su haritasının hazırlandığı bu çalışmaların masrafı Mihrimah Sultan tarafından üstlenildi. Mekke ve Arafat'ın muhtelif yerlerine yaptırılan çeşme ve sebiller ile hamamlar bu faaliyetlerin tamamlayıcı unsurlarıydı. Kanûnî adına Arafat'ta hizmet veren ribât ile çeşme de bu bağlamda değerlendirilmesi gereken diğer önemli faaliyetlerdi.

Mimar Sinan'ın Mekke'deki faaliyetlerin tamamına doğrudan müdahil olduğu kaynaklar tarafından teyit edilmektedir. *Tezkiretü'l-B*ünyân ile *Tezkiretü'l-Ebniye*'de yer alan "Harem-i Şerif'in kubbeleri tamir olundu" şeklindeki kayıttan Mimar Sinan'ın Mescid-i Harâm'ın klasik dönem Osmanlı mimarî üslubuna göre düzenlenmesine en büyük katkıyı yaptığını göstermektedir. Zaten sermi'mârân-ı Hassa'nın günümüze ulaşan Mekke'deki yegâne hatırası bu düzenlemeler esnasında yapılan revaklardır. Son Mescid-i Harâm restorasyonunda yerinden sökülen bu revakların bir kısmının yerlerine monte edilmeye başlanması da Sinan'ın öncüsü olduğu Osmanlı mimarî üslubunun Mekke'deki temsilini sürdürmesi bakımından önemlidir. Tamamını kapsamasa da Sinan izlerini taşıyan bu eserlerin bir kısmının deforme bir şekilde monte edilerek yerlerine konulmuş olması da mimarlık tarihi bakımından büyük önem arz etmektedir. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Mescid-i Harâm'ın onarılan kapılarının eşiklerinin taş basamaklarla yükseltilmesi, metâfın döşemelerinin değiştirilmesi ve mezheplere ait makamların yeniden inşa edilmesi de Mekke'de Mimar Sinan'ın denetiminde yapılan işler arasında sayılabilir. Sinan'ın Kanûnî'nin Harem'i Şerif'te çeşitli çalışmalar yaptığını Evliyâ Çelebi'nin şu ifadeleri de teyit etmektedir:

"İhvânı zevî'l-ukûle şöyle ma'lûmi sa'âdet ola kim bu Mekkei mükerreme ve Beytullâhi'l-harem, Bekke nâm bir teng ü dar bir dere içine vâki olup dâimâ

yedi dereden cereyân eden bârânı rahmetin seyelânı garkı harem edermiş. Selef melikleri buna ilâç bulamayup nice kerre Haremişerîf matarı rahmet ile deryâ-misâl olup huccâcı müslimîn bârânı rahmet içinde şinâverlik ederek tavâf edüp edâyı farz etmek vâki‘ olmuşdur. Ol ecilden Süleymân Hân Ka‘bei şerîfi seylâba gark olmadan halâs içün Mi’mâr Sinân’ı ve Kara Mahmûd Paşa’yı mu‘temed nasb edüp yedi senede Haremi şerîfi müceddeden tevsî‘ edüp ve cânibi erba‘asında olan otuz tokuz aded bâbı kebîrlerin atebei tahtânîlerin âlî edüp beşer altışar kademe taş nerdübân ile urûc olunup onar ve on ikişer kademe taş nerdübân ile nüzûl olunur bâbı âlîlerdir.”

Hassa Mimarlar Ocağı bünyesinde çok sayıdaki mimar Sermi’mârân-ı Hassa Sinan’ın emrinde ve yönlendirmesiyle hareket ediyor ve aldıkları talimatları yerine getiriyorlardı. Ahmed Refik Altınay Mescid-i Harâm’da Sinan’ın çalışma arkadaşlarından “mi’mâr-ı ramdâr ve mühendis-i rüzgâr” olarak bilinen Horos Memi’nin üç yüz altmış kubbenin bânisi olduğunu kaydetmektedir. Aynı şekilde Mekke’nin su işlerinin çözümü için İstanbul’dan gönderilen Muslihiddin adlı görevlinin Sinan’ın yakın çalışma arkadaşlarından Mimar Muslihiddin Ağa olması kuvvetle muhtemeldir.

Mimar Sinan’ın faaliyetlerinde mimarların yanında nakkaş, hattat, yapı ustası, mermerci, kurşuncu, hakkak, marangoz gibi çok sayıda sanatkâr ile çalıştığı bilinen bir husustur. Döneminin meşhurları olan bu sanatkârların çalışmalarını onun eserlerinde görmek mümkündür. Harem-i Şerif’te dönemin ünlü hattatı Ahmed Karahisârî’nin çeşitli istiflerinin yanında 959 (1552) tarihli bir kitabenin Babüsselâm’da bulunduğuna dair kayıtlar bu hususu teyit etmektedir. 963’te (1556) vefat eden Ahmed Karahisârî’nin bu istiflerinin kalıpları İstanbul’da hazırlanmıştır. Zaten Haremeyn şehirlerine yönelik imar faaliyetlerinde sadece işgücü değil malzemenin tamamı da İstanbul’da hazırlanarak getiriliyordu. Sermi’mârân-ı Hassa’nın yetiştirmiş olduğu Sedefkâr Mehmed Ağa’nın Kâbe’nin onarım işini üstlendiği zaman ustasının üzerinde çalıştığı Kâbe’ye dair rölöve ve detay projelerini arşivden çıkarmış olması Sinan’ın Haremeyn’deki gelişmeleri başından itibaren takip ettiğinin bir göstergesi olmalıdır. Kâbe’nin restorasyonu için İstanbul’da temin edilen malzemenin monte edilmeye uygun hale getirilmesi ve Davutpaşa Çiftliği’nde teşhire sunulmasında en büyük pay Mimar Sinan’ın önceden hazırladığı detay çalışmalarına ait olmalıdır.

Mekke’ye dair Sincâri, Kutbeddin el-Mekkî, Muhibbüddin İbn Fehd gibi mahallî kaynaklardaki bilgilerle Evliyâ Çelebi’nin kayıtları karşılaştırıldığı zaman Mahmud Paşa gibi emîr-i hac görevini üstlenenlerin Haremeyn şehirlerinde sadece merkezî otoritenin varlığını hissettirmedikleri aynı zamanda imar faaliyetleri başta olmak üzere her türlü icraat ve faaliyeti de yerinde denetledikleri anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Mimar Sinan’ın emîr-i hac görevini üstlenenlerle hac öncesi ve sonrası

Sinan'ın Mekke'deki hatırası revaklar

görüşüp çeşitli talimatlar vermesi ve yapılanlarla ilgili bilgi alması tabiidir. Ayrıca Mekke gibi taşra şehirlerinde mahallî unsurların imar faaliyetlerine katıldıkları ve İstanbul ile bir şekilde bağlantı kurdukları da unutulmamalıdır.

Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Mekke'de önemli faaliyetlerden birisi de Süleymaniye Medresesi'nin inşasıdır. *Tuhfetü'l-Mi'mârîn*, *Tezkiretü'l-B*ünyân ve *Tezkiretü'l-Ebniye*'de Süleymaniye Medresesi'nin Sinan tarafından tasarlandığı kaydedilmektedir. Günümüzde ayakta olmayan bu yapı Mekke'deki Sinan yapıları içinde en meşhur olanıdır; Arapça ve Türkçe kaynaklarda bu hususa çokça atıf vardır. Evliyâ Çelebi bu medresenin Mimar Sinan eseri olduğunu kaydettikten sonra Harem-i Şerif'in dört bir yanına dağılan ve sayıları kırk olan medreselerin bir kısmına da bir şekilde mimarbaşının müdahale ettiğini kaydetmektedir. Bu çerçevede Mimar Sinan'ın medresenin bir köşesine ilk defa inşa edilen ve yapıyla bütünleşen Süleymaniye ile onarılan Bâbüsselâm minarelerine de müdahil olduğu da belirtilmesi gereken bir husustur.

Mekke Osmanlı idaresine girdikten sonra Süleymaniye başta olmak üzere medreselerin dışında bir dizi yapıların inşa edilmeye başlandığı ve bu faaliyetlerin Kanûnî Sultan Süleyman zamanından itibaren hız kazandığı görülmektedir. *Adsız Risâle* ile *Tuhfetü'l-Mi'mârîn* Sinan'ın Mekke'de Sokullu Mehmed Paşa adına bir hamamın planlamasını yaparak inşa ettirdiği bilgisini verirken *Tezkiretü'l-Ebniye*'de bu hamam Kanûnî Sultan Süleyman'a nispet edilir. Evliyâ Çelebi 1083'te (1672) Mekke'de iki adet umumi hamamın bulunduğunu, "gāyetü'l-gāye binâyı latîf ve hevâyı nazîf hammâmı safâ-bahşdır. Serâpâ mermeri hâm ile mefrûş olunmuş pâk ü pâkîze bir hammâmı rûşenâdır" olarak tavsif ettiği Sokullu Mehmed Paşa Hamamı'nın planının bizzat Mimar Sinan'a çizdirildiğini, diğerinin ise Koca Sinan Paşa tarafından yaptırıldığını kaydetmek suretiyle *Adsız Risâle* ile *Tuhfetü'l-Mi'mârîn*'de verilen bilgileri teyit eder. *Menâihu'l-Kerem'de* ise Sokullu Mehmed Paşa'nın şehrin ortasına yapılmasını istediği hamamdan başka Harem-i Şerif yakınlarında fakirlerin barınabileceği bir mekân, kıymetli eşyaların saklanacağı bir dolap, hastalara ilk yardım ve ilk müdahalenin yapılacağı mekânların yanında bir darüşşifanın yapılmasını, ayrıca Mescid-i Harâm'ın çevresinde hacıların ihtiyaçları için dükkân ve evlerin yapılmasını emrettiği ve inşası tamamlanan bu yapılar için yeterli miktarda vakıf oluşturduğu kaydedilmektedir.

Tuhfetü'l-Mi'mârîn, *Tezkiretü'l-Ebniye* ve *Tezkiretü'l-B*ünyân'da Mimar Sinan'ın Mekke'de Haremeyn şehirlerine sosyal muhtevalı hizmet götürülmesine öncü olan Hürrem Sultan adına bir imaret yaptırdığı da kayıtlıdır. 956 (1549) tarihli bir hükümle Cidde sancak beyinden Hürrem Sultan adına yaptırılması istenen, halk arasında Ribâtu'l-Hâsekiyye adıyla bilinen ve bünyesinde tekke, dârüşşifâ, medrese, sebil gibi yapı topluluklarını barındıran bir hayır kurumu olan İmâreti Hâsekiyye Mekke'de en uzun süre -XX. yüzyılın ortalarına kadar- ayakta kalan ve şehrin içtimaî

hayatı için mühim rol oynayan Sinan yapılarındandır. Kanûnî Sultan Süleyman zamanında Nakşibendi şeyhi Abdurrahman Gubârî adına inşa ettirilen zaviye de Sinan'ın bilgisi dâhilinde olan yapılar topluluğundan olmalıdır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan Mekke'nin su sisteminin iyileştirilmesine mühim katkı sağlamış ve gerek yerli halkın ve gerekse hac mevsimlerinde Mekke'ye gelenlerin su sıkıntısı çekmemesi için çeşitli tedbirlerin alınmasının öncüsü olmuştur. Mekke'nin ilk su haritasının yapıldığı bu faaliyetlere Mimar Sinan'ın müdahil olamaması gibi bir durum söz konusu olmamalıdır. *Tuhfetü'l-Mi'mârîn*'de Arafat'ta su sıkıntısı çekilmemesi için alınan tedbirler ve ihtiyaç amaçlı yapılmış olan ribâtın Mekke'deki hizmetlerin bir devamı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu çerçevede Sultan Süleyman Kervansarayı ile de kastedilenin Arafat'ta Osmanlı padişahına atfedilen ribât veya hac yolculuğunu kolaylaştırmak için hac yolları üzerine yaptırdığı misafirhanelerden birisi olmasının muhtemel olduğu burada belirtilmesi gereken bir husustur.

Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Medine, Mescid-i Nebevi merkezli gerçekleştirilen düzenlemeler, eklenen sosyal ve kültürel yapılarla yeni bir çehre kazandı. Osmanlı hanedan mensuplarıyla hanım sultanlar ve devlet adamları Mescid-i Nebevî'ye çeşitli hediyeler gönderdikleri gibi Medine'nin mamur olması ve şehrin yerlileriyle ziyaretçilerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına hususi ehemmiyet verdiler. Bu çerçevede Mescid-i Nebevi'de ilk imar faaliyeti Haremeyn'in halkının sadakātü'r-Rûmiyye ismini verdikleri her yıl gönderilen surre miktarını artıran Kanûnî Sultan Süleyman döneminde gerçekleştirildi.

Saltanatının ilk yıllarında Mescid-i Nebevî'nin oldukça harap bir vaziyette olduğu haberini alan Kanûnî Mısır beylerbeyine talimat vererek restorasyon ve yenileme çalışmalarını başlattı. 938'de (1531) İstanbul'dan gönderilen mühendis ve ustalar batı duvarını yeniledikleri Hücre-i saadetin diğer üç cephesindeki duvarları elden geçirerek kubbesinin kurşununu değiştirdiler. Hz. Peygamber'i metheden beyitlerin hakkedildiği batı duvarına 940'da (1533) bitirildiğine dair bir de kitâbe konuldu. Mescid-i Nebevî'nin kapılarından Bâbüsselâm yenilendi ve kemer kısmına "Sabrettiğinize karşılık size selâm olsun! Dünya yurdunun sonu (cennet) ne güzeldir!" (er-Ra'd 13/24), "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salavat getirirler. Ey müminler! Siz de ona salavat getirin ve tam bir teslimiyetle salât ve selâm edin." el-Ahzâb (33/56) âyetleri hakkedildi ve altına da Hz. Peygamber'i metheden beyitler eklendi. Kapının kubbemsi bir biçim verilen üst kısmının iç tarafına ise Hz. Peygamber'in mescidi ve kabrini ziyaret etmeyi teşvik eden hadis yazıldı. Kapının sağ tarafına ise Hz. Peygamber'in peygamberlerin sonuncusu olduğunu belirten âyet (el-Ahzâb 33/40) hakkedildi.

946'da (1539) Mescid-i Nebevî'nin batısındaki Bâbürrahme

ile kuzeydoğusundaki Sincâriyye adlı minareler yıkıldı. Bir yıl sonra başlayan çalışmalarla Mescid-i Nebevî'nin kubbesiyle birlikte bütün duvarları elden geçirildi ve yenilenen ve tezyin edilen ve Bâbülatîk adı da verilen Bâbürrahme kapısının sağ tarafına altın varaklı çerçevenin içine Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bildiren âyet (el-Enbiyâ 21/107) hakkedildi. Sol tarafına da Hz. Peygamber'e Osmanlılara yardım ve fetih vermesi için niyazda bulunulan dua cümlesi yazıldıktan sonra işin yapılması emrini veren Sultan Süleyman'dan Osman Gazi'ye kadar bütün padişahlar sıralandı ve "Allah mülkünü daim kılsın" duasıyla sona eren şu metin hakkedildi: "es-Sultânü'l-melikü'l-muzaffer Süleymanşah b. Sultan Selîm b. Sultan Bâyezîd Han, melikü'l-berreyn ve'l-bahreyn hâdimü'l-Haremeyni'ş-şerîfeyn hallede'llāhu mülkehü." Minarelerden Sincariyye'nin yerine 4,65 x 4,65 metrelik kaide üzerinde yaklaşık 70 m yükseklikte bânîsine atfen Süleymaniye olarak isimlendirilen üç şerefeli bir minare olarak inşa edildi. Bâbürrahme minaresi ise tek şerefeli olarak Osmanlı üslubunda yenilendi ve işin 947'de (1540) tamamlandığına dair bir kitâbe konuldu.

İslâmiyet'in ilk döneminden hatıralar taşıyan sütunların restore edildiği Mescid-i Nebevî'de yapılan bir diğer önemli faaliyet ise Memlükler zamanında yaptırılan ahşap Hanefî mihrabının yenilenmesiydi. Ravza-ı Mutahhara'nın kuzeybatısına ve Hz. Peygamber'in minberinin sağına, mihrabının da karşısına taşınan siyah ve beyaz mermerden yapılan mihraba 72 x 66 cm ebadında bir de kitabe konuldu (948/1541).

Masraflarının önemli bir kısmı Mısır hazinesinden karşılanan restorasyon ve yenileme çalışmaları II. Selim ile III. Murad zamanlarında da durmaksızın sürdü ve genel olarak Medine'de hususi olarak da Mescid-i Nebevî'de Osmanlı kültür ve medeniyetinin görünür olması için büyük çaba gösterildi. II. Selim zamanında sürdürülen Mescid-i Nebevî ile ilgili devam eden çalışmalar son şeklini III. Murat zamanında aldı. Mescid-i Nebevî'nin ahşap olan kubbeleri kâgire çevrilerek kurşunla kaplandı ve mermer direklerle kemerlerdeki süslemelerde Osmanlı üslubu görünür hâle getirildi.

Mescid-i Nebevî'ye 1483'te Memluk Sultanı Kayıtbay tarafından gönderilen ahşap minberin yerine III. Murad tarafından Osmanlı selatin camilerinde benzerleri görülen üzerinde altın süslemeli kubbenin yer aldığı yaklaşık yedi metre yüksekliğindeki İstanbul'da hazırlanan mermer minber konuldu. Süsleme ve tezyînât bakımından bir şaheser olan bu eser halen Hz. Peygamber'in mihrabının sağında ve minberinin yerinde durmaktadır.

Kanûnî Sultan Süleyman 950'de (1543-44) Mescid-i Kuba'nın tavan ve minaresini yıktırıp Osmanlı üslubuna göre yeniden inşa ettirdi. Ayrıca Mescid-i Kıbleteyn'in ilk ciddi imarı da Sultan Süleyman zamanında gerçekleştirildi (950/1543-44). 1073'te (1662) Medine'yi ziyaret eden Faslı âlim ve seyyâh Ayyâşî'nin Mescid-i Kıbleteyn'i etrafında iskan olmayan bağ

ve bahçeler içerisinde mamur bir cami olduğunu kaydetmiş olması Kanûnî zamanında gerçekleştirilen restorasyon ve yenilemenin korunduğunu göstermektedir.

Osmanlı döneminde Medine'de yerli halk ile hac ve umre mevsimlerinde dışarıdan gelenlerin hayatlarını kolaylaştırmak için imaret, medrese gibi kurumlar oluşturulduğu gibi su mimarisiyle ilgili mühim icraatlar gerçekleştirildi. Yıl boyunca hizmet vermesi için gerekli tahsisatın ayrıldığı Hürrem Sultan İmareti ile Sokullu Mehmed Paşa tarafından Medine Kalesi'nin içinde inşa ettirilen çifte hamam Medine'de hayatı kolaylaştıran kurumların başında geliyordu. Mescid-i Nebevî'nin doğu tarafında Sokullu Mehmed Paşa adına, Medinelilerin mîkat yeri olan Zülhuleyfe'de Hz. Ali'ye nispet edilen kuyunun (Ebyâr-ı Ali) yakınında Hürrem Sultan adına inşa edilen medreseler, hem eğitim ve öğretim görevi hem de hac mevsimlerinde beslenme ve barınma işlevi görüyorlardı.

Sultan Süleyman zamanında başlatılan su mimarisiyle ilgili faaliyetler Sokullu Mehmed Paşa'nın öncülüğünde sürdürüldü ve şehrin uzunca bir süre su problemi yaşaması önlendi. Medine'nin en önemli su kaynağı olan Aynüzzerkâ Kanûnî zamanında hem tamir edildi hem de kaynakları zenginleştirildi ve Mescid-i Nebevî'nin çevresinde bu kaynaktan daha çok istifade edilebilmesi için Osmanlı su medeniyetinin en önemli yansımaları olan çeşme ve sebiller oluşturuldu. Kubâ Mescidi'nin yanında oluşturulan ve içinde namazgâhı bulunan Sokullu Mehmed Paşa Bahçesi de Osmanlı bahçe kültürünün Medine'deki bir diğer yansımasıydı.

Bilhassa hac mevsimlerinde yoğunlaşan bedevi saldırıları sebebiyle şehrin surlarının yenilenmesi için Medineliler Kanûnî Sultan Süleyman'a başvurdu. 939'da (1532-33) başlanan ve toplam 100.000 dinar harcanan inşaat 946'da (1539) tamamlandı. Çevresi 3072 arşın olan ve Cennetü'l-bakî'in de önemli bir kısmını içine alan ve dört kapısı olan surun burçları yükseltildi ve içine doksan kişilik bir askerî birliğin yerleştirildiği bir kale yapıldı.

Medine'de gerçekleşen bütün bu faaliyetlere Mimar Sinan'ın katkısı konusu Mekke'ye göre daha müphemdir. Zira Sinan'ın eserlerine temel kaynak olan çalışmalarda Mekke'ye daha çok yer verilirken, Medine'de ise bu husus *Tezkiretü'l-Ebniye*'de zikredilen Haseki Sultan İmareti ve *Tuhfetü'l-Mi'mârîn*'de zikredilen Sokullu Mehmed Paşa Hamamı ile sınırlıdır. Bunların dışındaki çalışmalar ise Mimar Sinan ile doğrudan ilgili kaynaklarda yer almamaktadır. Ancak Mescid-i Nebevî ile Medine suruna dair çalışmalarda Osmanlı devletinin bu işlerle ilgili en yüksek makamında olan Mimar Sinan'ın haberdar olmaması söz konusu olmamalıdır. Bürokratik hiyerarşi, padişah, hanım sultan veya sadrazamın içinde yer aldığı bir icraat ve faaliyetten sermi'mârân-ı Hassa'nın mutlaka haberi olmalıdır. Mesâcid-i Seb'a'dan Hz. Ebû Bekir'e nispet edilen mescidi, Evliyâ Çelebi küçük kubbeli ve alçak minareli bir mekân olarak tarif eder. Sultan Abdülmecid zamanında yenilenen bu mescidin minaresinin 1555 tarihli Sinan yapımı

Kara Ahmed Paşa Külliyesi'ndeki caminin minaresiyle aynı konumda olması Osmanlı coğrafyasında Koca Sinan'ın önderliğinde oluşan üslup birliğinin bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Nitekim Hilmi Ziya Ülken Sultan Abdülmecid'in öncülüğünde gerçekleştirilen Mescid-i Nebevî'nin yenilenmesinde başta minareler olmak üzere Sinan ilhamının bariz olarak görüldüğünü ve klasik dönemde minarede ulaşılan en endamlı ve mevzun şeklin sonraki dönemlerde takip edildiğini ileri sürmektedir. Evliyâ Çelebi'nin Medine'deki çeşme ve sebillere hakkedilmiş metinlerin hem mana hem de üslup bakımından Osmanlı su kültürünün zirvesi olan İstanbul ile birebir aynı olduğunu kaydetmiş olması da bu hususu teyit etmektedir.

Medine'deki imar faaliyetlerinin gerçekleşmesine katkıda bulundukları arşiv belgelerinde yer alan Sefer ve Kalender adlı mimarlar, Lütfullah adlı nakkaşbaşı gibi sanatkârların Sinan'ın öncülüğünü yaptığı Osmanlı üslubunun mahallî temsilcileri olduğu söylenebilir. Evliyâ Çelebi'nin Ahmed Karahisari'ye ait Mescid-i Nebevî'deki Esmâ-i Hüsnâ'ya dair kayıtları da sermi'mârân-ı Hassa'nın bu üslup birliğini oluştururken bütün sanatkârlarla işbirliği içinde olduğunu göstermektedir.

Cennetü'l-Bakî'de de Hz. Âişe'nin Kanûnî tarafından yenilenen merkadinin kitâbesini, *"Emera bi-tecdîdi hâze'l-merkadi'l-mübâreketi Hazreti Âişei Sıddîka radıyallâhu ta'âlâ anhâ es-Sultân Süleymân* Hân *ibn Selîm şâh ibn Bâyezîd* Hân bin *Mehemmed Hân halledallâhu mülkehu, sene hamsîne ve tis'i mie."* şeklinde kayıt altına alan Evliyâ Çelebi buradaki türbe haline getirilmiş mezarları tek tek sayarak Medine'deki türbe kültürüne atıfta bulunur. Aynı şekilde Sultan Süleyman'ın 950'de (1543-44) Hz. Hatice'nin kabrinin üstüne yüksek kubbeli bir türbe yaptırdığı ve türbedar görevlendirdiği bilinmektedir. Bu bağlamda Osmanlı türbe kültürüne en büyük katkıyı yapmış Mimar Sinan'ın hem Cennetü'l-Bakî'de hem de Mekke'deki Cennetü'l-Muallâ'da izinin olmadığını düşünmek muhaldir. Benzer bir durum Mescid-i Nebevî ile Mescid-i Harâm'a konulan başta minber olmak üzere İstanbul'da hazırlanarak Haremeyn şehirlerine gönderilen eserler için de söz konusudur. Sermi'mârân-ı Hassa'nın bu çalışmaların dışında kalması ve bir şekilde fikrini beyan etmemesi mümkün değildir. Ayrıca Osmanlı padişahları dışında Medine ile Mekke'de iz bırakmış eserlerin yapılmasına öncü olan Hürrrem ve Mihrimah sultanlar ile Sokullu Mehmed Paşa gibi devlet adamlarının en mühim eserleri, Sinan'ın eliyle ortaya çıkmıştır. 992 (1584) senesi hac mevsiminde Hicaz'a giden Mimar Sinan'ın Mekke ile Medine'deki faaliyetleri bizzat denetlemiş olduğu, hem mahallî hem de İstanbul'daki görevlilere bazı özel vazifeler vermiş olduğu unutulmaması gereken bir hususdur. Hac dönüşü kalan kısa ömründe görevini aynı istek ve arzuyla sürdüren Sinan'ın Mescid-i Nebevî ile Mescid-i Harâm'a yönelik bazı çalışmaları da başlatmış olması muhtemeldir. Günümüzde Mescid-i Nebevî'de ayakta olan ve Sinan'ın vefatından

KABE / MİZAB-I RAHMET OLUĞU
Mizab-ı Rahmet Oluğu, İstanbul'da büyük bir itinayla hazırlanmış ve Mekke'ye gönderilmiştir.

(996/1588) yaklaşık iki yıl sonra yerine konulan minber bu çalışmaların son meyvesi olmalıdır. Belki de Koca Sinan'ın son arzusu planlarını bizzat hazırladığı Kâbe'nin bakım ve onarımının yapılması olmuş, ancak ecelinin izin vermediği bu arzusu öğrencisi Sedefkâr Mehmed Ağa tarafından yerine getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

TSMK, *Mühimme Defteri*, nr. Koğuşlar 888, s. 83b, 320a;

7 Numaralı Mühimme Defteri (nşr. Hacı Osman Yıldırım v.dğr.), Ankara 1998-99, I, 432-433;

TSMA, nr. E. 0734 (5404/13);

Adsız Risâle, TSMA, nr. D. 1461/3;

Risâletü'l-Mi'mâriyye, TSMA, nr. D. 1461/4, vr. 1b-5a;

Tuhfetü'l-Mi'mârîn, TSMA, nr. D. 1461/4, vr. 6b-27b;

Sâî Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-B*ünyan (nşr. Zeki Sönmez, Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler İçinde), İstanbul 1988, s. 21-57;

a.mlf., *Tezkiretü'l-Ebniye* (nşr. Zeki Sönmez, Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler İçinde), İstanbul 1988, s. 57-77;

Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi* (trc. Kamil Miras), Ankara, 1974; IV, 167.

Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi* (haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman-Robert Dankoff), İstanbul 2005, IX, 362-365, 371, 385-388;

Nehrevâlî, *el-*İ'lâm *bi-a'lâmi Beytillâhi'l-Harâm* (nşr. Ali Muhammed Ömer), Kahire 1425/2004, tür. yer;

Ali es-Sincârî, *Menâ'ihu'l-kerem fî ahbâri Mekke ve'l-Beyt ve vülâti'l-Harem* (nşr. Cemîl Abdullah el-Mısrî - Mâcide Faysal Zekeriyyâ), Mekke 1419/1998, III, 352-357, 443-445;

Ali et-Taberî, *el-Ercü'l-miskî fi't-târîhi'l-Mekkî ve terâcimü'l-mülûk ve'l-hulefâ* (nşr. Eşref Ahmed el-Cemmâl), Mekke 1416/1996, tür. yer;

Ebû Sâlim Abdullah el-Ayyâşî, *er-Rihletü'l-Ayyâşiyye*, Rabat 1397/1977, I, 252;

Eyüp Sabri Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I-II, İstanbul 1301, tür. yer;

Ahmet Refik, *Mimar Sinan*, İstanbul 1931;

a. mlf, *Sokullu*, İstanbul 1924, s. 153;

Hilmi Ziya Ülken, *İslâm Sanatı*, İstanbul 1948, s.10;

Hüseyin Abdullah Bâselâme, *Târîhu* İmâreti'l-Mescidi'l-Harâm, Cidde 1400/1980, tür. yer;

Selçuk Mülayim, "Sinan", *DİA*, XXXVII, 224-227;

M. Hezzâ eş-Şehrî, *el-Mescidü'n-nebevî eş-*şerîf *fi'l-asri'l-Osmânî 923-1344*, Kahire ts., s. 17-43;

Ayşe Gülçin Küçükkaya, *Mimarbaşı Sedefkâr Mehmet Ağa'nın Yaşamı ve Türk Osmanlı Mimarisine Katkısı*, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 1987, s. 209-212;

Mehmet Ayva, *Hulefây-ı* İzâm-*ı Osmâniyye Hazarâtının Haremeyn-i* Şerîfeyn'deki Âsâr-*ı Mebrûre ve Meşkûre-i Hümâyunları Mehmed Emîn el-Mekkî*, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2006;

Abdülbâsit Bedr, *et-Târîħu'ş*-şâmil *li'l-Medîneti'l-münevvere*, Medine 1993, II, 335-338;

Nihal Uluengin-Bülent Uluengin, "Mimar Sinan'ın Mekke ve Medine'deki Eserleri", *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı* (haz. Zeki Sönmez), İstanbul 1988, s. 345-349;

Sabit Aydın, *Osmanlı Döneminde Medine'de Yapılan Tarihi Eserler*, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2007.

SULTANGAZİ
BELEDİYESİ

MİMAR SİNAN ve SU

İstanbul'u suyla buluşturmayı en çok arzu eden ve bu konuda devletin tüm gücünü seferber eden padişah, Kanuni Sultan Süleyman'dır. Sultan Süleyman'ın bu arzusunu hayata geçirmek ve İstanbul'u suyla bayındır etmek için kolları sıvayan mimar da Sinan'dır.

Mimar Sinan bir asra yaklaşan ömrüne yüzlerce eser sığdırmış ve bu eserleriyle yalnızca devrini değil, çağları aşmıştır. Mimar Sinan'ın inşa ettiği camiler, türbeler, mescitler, medreseler, hamamlar, köprüler, bentler, kemerler ve çeşmeler yerli ve yabancı birçok araştırmacı tarafından derinlemesine incelenmiş ve bu eserlerin mimarlık tarihindeki hakkı teslim edilmiştir. Ama mimari bir deha kadar mühendislik dehası da gerektiren su eserleri, hep geri planda kalmıştır. Mimar Sinan'ın yüzlerce eseri arasında su yapılarının önemli bir yeri vardır. İstanbul'daki su yapılarının ise onun eserleri arasında ayrı bir yeri vardır. Mimar Sinan'ın su eserleri, yalnızca İstanbul'u suyla buluşturmamış, aynı zamanda bu kadim şehrin bir su medeniyetine dönüşmesine de hizmet etmiştir.

İstanbul'un su sorununu Kırkçeşme suyolları ile çözüme kavuşturan Mimar Sinan, Kırkçeşme suyollarının en büyük ve tamamlayıcı eseri Mağlova Kemeri ile de suyun tarihini taşa nakşetmeyi başarmıştır. Mağlova Kemeri için dile getirilen, "Mimar Sinan başka hiçbir eser yapmamış olsaydı dahi, bu kemer Koca Sinan'ı ünlü yapmaya yeterdi." sözü, Mimar Sinan'ın bu alandaki başarısını ortaya koymaktadır.